

Ганна ТРУБА,
orcid.org/0000-0001-9944-0476
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(Одеса, Україна) 3182009060@ukr.net

ОСВІТЯНСЬКИЙ ДИСКУРС: ОЗНАКИ Й АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ

Актуальність розмежування наукового (освітнього) й освітянського дискурсу полягає у більшій популяризації освітніх програм і популяризації освіти, що спричинило напрацювання нових освітянських традицій. Метою статті є окреслення межі нового дискурсу – освітянського. Об'єктом дослідження є вивчення різних рівнів функціонування української мови, а предметом дослідження – чітке окреслення теоретичних і практичних засад синтезу класичних підходів в освітянському дискурсі із сучасними розробками з нейролінгвістики, сугестології, нейролінгвістичного програмування і сучасних технічних засобів та мережі «Інтернет» у процесі навчання. На відміну від наукового дискурсу, в межах лінгвоперсонологічної скерованості нашого дослідження визначаємо його як особливий тип інституційного спілкування, соціокультурний та когнітивно-комунікативний феномен, у центрі якого перебуває дискурсивна діяльність представників наукової громадськості, що забезпечує втілення їхніх інтенцій і досягнення перлокутивного ефекту з метою передачі фахових знань та для інтелектуального й емоційного впливу на адресантів. Якщо порівняти освітянський дискурс із науковим, то можна відзначити такі ознаки, як: статусно некваліфіковані учасники (у науковому дискурсі – статусно кваліфіковані учасники), нелокалізований хронотоп (у науковому дискурсі – чітко локалізований хронотоп), визначена в межах певного соціального інституту мета (спільне з науковим дискурсом), ритуально зафіксовані цінності (ці цінності відчутно різняться із науковим дискурсом), інтенційно закріплені стратегії (ці стратегії суттєво різняться із класичним науковим дискурсом і продиктовані форматом нових платформ освіти), необмежена номенклатура жанрів (під впливом сучасних освітніх платформ формуються нові жанри чи формуються старі), зумовлений арсенал прецедентних феноменів (цей арсенал відчутно різниться із класичними).

Ключові слова: дискурс, освітній дискурс, освітянський дискурс.

Hanna TRUBA,
orcid.org/0000-0001-9944-0476
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics
Odessa Mechnikov National University
(Odessa, Ukraine) 3182009060@ukr.net

THE TEACHERS' DISCOURSE: FEATURES AND ASPECTS OF STUDY

The relevance of this topic, namely the distinction between scientific (educational) and teacher's discourse, is the greater popularization of educational programs and the popularization of education itself, which led, in turn, the development of new educational traditions. The purpose of the article is to outline the boundaries of a new discourse – teachers'. The object of research is to study different levels of functioning of the Ukrainian language, and the subject of research is a clear outline of theoretical and practical principles of synthesis of classical approaches in educational discourse with modern developments in neurolinguistics, suggestology, neurolinguistic programming and modern technical means and the Internet. In contrast to the scientific discourse within the linguistic-personal orientation of our study, we define it as a special type of institutional communication, sociocultural and cognitive-communicative phenomenon, which focuses on the discursive activity of the scientific community. And for intellectual and emotional impact on the addressee / addressees. If we compare educational discourse with scientific, we can note the following features, as status unqualified participants (in scientific discourse – status qualified participants), non-localized chronotope (in scientific discourse – clearly localized chronotope), defined within a certain social institution goal (common with scientific discourse), ritually fixed values (these values are significantly different from scientific discourse), intentionally fixed strategies (these strategies are significantly different from classical scientific discourse and dictated by the format of new educational platforms), unlimited range of genres (under the influence of modern educational platforms are formed old), due to the arsenal of precedent phenomena (this arsenal is significantly different from the classical ones).

Key words: discourse, educational discourse, teachers' discourse.

Постановка проблеми. З'ясування специфіки освітянського дискурсу та його базових категорій як функційної основи мовної особистості українського вченого передбачає оглядову кваліфікацію дискурсу як актуального термінопоняття в сучасній мовознавчій парадигмі, його критеріальних ознак і галузевих інтерпретацій.

Аналіз досліджень. Феномен дискурсу як комунікативного явища почали досліджувати лише із середини ХХ століття. Першим, хто обґрунтував вживання поняття «дискурс», був американський мовознавець З. Харріс (Harris, 1952). А поняття дискурсу увійшло у гуманітарні науки і досліджується зараз з урахуванням різних підходів у різних галузевих тлумаченнях. Через полідисциплінарність самого явища дискурсу існує багато поглядів на природу і специфіку трактування. Поліфонія тлумачень сутності дискурсу підтверджує актуальність і складність розглядуваного явища. У зв'язку з цим до проблемного кола вказаного феномену входять питання його функцій, структури, кореляції з текстом (Романченко, 2021).

Аналіз наявних тлумачень до поняття «дискурс» наведено в роботах Ф. Бацевича, Т. ван Дейк, А. Загнітко, В. Карасика, В. Красних, Н. Кравченко, В. Кашкін, Л. Макарова, О. Морозової, Ю. Прохоров, Г. Почепцов, К. Серажим, А. Сахарова, В. Чернявскої, М. Сушко-Безденежних, Р. Brown.

Найпоширенішим є трактування дискурсу як зануреного у життя тексту; як власне тексту з усіма екстралінгвістичними чинниками; як мови в житті; як поєднання тексту із ситуативним контекстом, системою комунікативно-прагматичних та мисленневих авторських намірів, здійснюваних разом з адресатом (Арутюнова, 1990; Ільченко, 2002; Маслова, 2013, Романченко, 2021).

За Я. Яремко, перехід тексту в дискурс відбувається лише тоді, коли він у конкретній комунікативній ситуації осмислюється адресатом, наповнюється особистісним смислом інтерпретанта (Романченко, 2021; Яремко, 2015: с. 39).

У соціолінгвістиці та прагматиці феномен дискурсу як форми соціальної дії (Schiffrin, 1994) розглядають із боку інтеракції мовця і слухача в комунікативному контексті, із позиції належності людини до певної соціальної групи (Карасик, 2002; Романченко, 2021; Fairclough, 2014).

За І. Скрипаком, дискурс розуміють як загальнокультурне явище, формації, які репрезентують різні аспекти життєдіяльності людини (Скрипак, 2008: с. 45).

Метою статті є виокремлення окремого освітянського дискурсу і визначення його характерних ознак.

Виклад основного матеріалу. Одним із наріжних питань, пов'язаних із вивченням дискурсу, залишається його типологія, що може бути пояснене існуванням кількох критеріїв, за якими виокремлюють їх типи:

- комунікативно-соціальний;
- соціально-демографічний;
- спосіб та канал спілкування тощо.

Запропоновано брати за основу для класифікації дискурсів різні критерії (Дейк, 2015, Прохоров, 1997, Почепцов, 1999, Карасик, 2002, Красних, 2003, Серажим, 2003, Кашкін, 2004, Бацевич, 2004, Загнітко, 200):

- призначення;
- канал передавання інформації;
- спосіб спілкування;
- кількість учасників спілкування;
- верифікованість/неверифікованість;
- орієнтованість на адресата;
- сферу функціонування;
- типи семіотичних знаків тощо.

В українському мовознавстві широко відома класифікація Г. Почепцова, згідно з якою диференціюють теле- і радіодискурс, газетний, театральний, літературний, кінодискурс, рекламний, політичний, релігійний дискурси, дискурс у сфері публік рилейшнз (Почепцов, 1999; Романченко, 2021).

Інші дослідники додають ще й такі типи: педагогічний, дипломатичний, юридичний, віртуальний, авіаційний, міжнародно-правовий, дискурс програмного забезпечення (Романченко, 2021).

За В. Карасиком, розрізняють соціолінгвістичні і прагмалінгвістичні типи дискурсу із своїми різновидами. З позицій соціолінгвістики виокремлюються буттєвий та інституційний дискурси. З погляду соціолінгвістики, дискурс – це спілкування людей, розглядуване з позиції їхньої належності до тієї чи тієї соціальної групи або до тієї чи іншої типової мовленнєвої ситуації. Варто зауважити, що інституційний дискурс історично змінний, оскільки пов'язаний з існуванням певного суспільного інституту (Карасик, 2002: с. 194, Романченко, 2021: 162). У межах останнього дослідник розрізняє адміністративний, військовий, медичний, науковий, педагогічний, політичний, релігійний, спортивний, сценічний, юридичний дискурси, а також гумористичний та ритуальний як прагмалінгвістичні дискурси, тобто ґрунтуються на соціолінгвістичному критерії, зокрема на *призначенні* (Карасик, 2002: с. 278).

Проте найбільшого поширення в науці набула типологія дискурсів, що розрізняє опозицію статусно-орієнтованого й особистісно-орієнтованого

дискурсів, яка є головною в розмаїтті інтерпретацій комунікативного середовища та породжених у ньому текстів (Сахарова, 2012: с. 53).

Складність такого поділу для дослідження наукового й освітянського дискурсів полягає в тому, що не завжди їх можна відмежувати один від одного, бо під час комунікації можлива їхня взаємодія, що дало змогу В. Кашкіну додати до традиційно виокремлених типів (усного та писемного) гібридний (Кашкин, 2004: с. 20), а Т. Юсупова зазначає, що у зв'язку з активізацією електронного способу передачі інформації доцільно додати новий тип – електронний, котрий відрізняється певною специфікою (швидкоминуність, неформальність спілкування, популярність графічних засобів) (Юсупова, 2010: с. 13). Сказане дає змогу виокремити за каналом комунікації також контактний і дистантний, реальний та віртуальний дискурси (Карасик 2002, с. 295), що акцентує увагу на таких критеріях, як відстань і присутність мовця під час спілкування.

Доцільно згадати іншу типологізацію дискурсу, яка спирається на критерій *способу спілкування* (монолог, діалог або полілог) (А. Загнітко, В. Кашкін), що цілком виправдано з погляду кількості комунікантів та форми спілкування.

За ознакою «факт – фікція» вирізняють перформативний та неперформативний типи дискурсу. Спілкування є перформативним за умови, якщо інформацію можна перевірити (адміністративний, військовий, судовий дискурси), а неперформативним дискурсом є той, зміст якого неможливо верифікувати (Карасик, 2002; Романченко).

За критерієм *адресності* дискурси бувають безадресатні й адресатні, перші з яких скеровані на узагальненого адресата (художній, публіцистичний, науковий тощо), другі спрямовані на конкретного адресата (Загнітко, 2008).

Отже, зважаючи на всі ці диференційні ознаки, можна виокремити освітянський дискурс і порівняти його з науковим. Якщо порівняти освітянський дискурс із науковим, то можна зазначити такі ознаки, як статусно некваліфіковані учасники (у науковому дискурсі – статусно кваліфіковані учасники), нелокалізований хронотоп (у науковому дискурсі – чітко локалізований хронотоп), визначена в межах певного соціального інституту мета (спільне з науковим дискурсом), ритуально зафіксовані цінності (ці цінності відчутно різняться із науковим дискурсом), інтенційно закріплені стратегії (ці стратегії питома різняться із класичним науковим дискурсом і продиктовані форматом нових платформ освіти), необмежена номенклатура жанрів (під впливом сучасних освітніх платформ формуються нові жанри чи формуються старі),

зумовлений арсенал прецедентних феноменів (цей арсенал відчутно різниться із класичними).

Висновки. Можна зазначити, що освітянський дискурс – це дискурс, який стосується безпосередньо освітян і має такі ознаки:

Диференційні ознаки дискурсу	Освітнянський дискурс
Призначення	Передача інформації, знань, необхідних для здобуття освіти; учасниками цього дискурсу є насамперед викладач і студент (слухач)
Канал передавання інформації	Онлайн/офлайн
Спосіб спілкування	Переважно монолог і відтерміновані відповіді у коментарях
Кількість учасників спілкування	Необмежена
Верифікованість/ неверифікованість	У контексті соціальних мереж є неверифікованим
Орієнтованість на адресата	Повна орієнтованість на слухача
Сфера функціонування,	Лекція, дискусія, колоквиум, консультація, порада, презентація, семінарське, лабораторне і практичне заняття та відповідні презентації цих жанрів у соцмережах, де, зберігаючи загальну стратегічну мету, вони мають, проте, специфічне представлення
Статусна кваліфікованість учасників	Статусно некваліфіковані учасники
Хронотоп локалізації	Нелокалізований хронотоп
Мета в межах певного соціального інституту	У найзагальнішому вигляді мету освітянського дискурсу формують як розв'язання наукових проблем, що мають теоретичний чи прикладний характер
Ритуально зафіксовані цінності	Ритуально зафіксовані цінності (які часто зумовлені комерціалізацією)
Інтенційно закріплені стратегії	Інтенційно закріплені стратегії (ці стратегії питома різняться із класичним науковим дискурсом і продиктовані форматом нових платформ освіти)
Обмежена номенклатура жанрів	Лекція, дискусія, колоквиум, консультація, порада, презентація, семінарське, лабораторне і практичне заняття, а також необмежена номенклатура жанрів (під впливом сучасних освітніх платформ формуються нові жанри чи формуються старі)
Зумовлений арсенал прецедентних феноменів	Зумовлений арсенал прецедентних феноменів (цей арсенал відчутно різниться із класичними)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Сов. энциклопедия, 1990 а. С. 136–137.
2. Загнітко А.П. Основи дискурсології: науково-навчальне видання. Донецьк, 2008. 194 с.
3. Ільченко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2002. 37 с.
4. Карасик В.И. Дискурсивная персонология. *Язык, коммуникация и социальная среда*. Воронеж: ВГУ, 2007. Вып. 7. С. 78–86.
5. Карасик В.И. О категориях дискурса. *Языковая личность: социолингвистический и эмотивный аспекты*. Волгоград: Перемена, 1998. С. 185–196.
6. Карасик В.И. О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс*. Волгоград: Перемена, 2000. С. 5–20.
7. Карасик В.И. Языковая личность: аспекты изучения. *II Международ. науч. конф. «Язык и культура»*. М., 2003. С. 362–363.
8. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
9. Кашкин В.Б. Дискурс: учеб. пособ. Воронеж: Изд-во ВГУ, 2004. 76 с.
10. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. Київ: Видавничий центр «Київський університет», 1999. 308 с.
11. Сахарова О.В. Вступ до лінгвістичної генології. К.: Освіта України, 2012. 248 с.
12. Скрипак І.А. Языковое выражение экспрессивности как способа речевого воздействия в современном научном дискурсе: на материале статей лингвистического профиля на русском и английском языках: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Ставрополь, 2008. 199 с.
13. Романченко А.П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти: монографія. Одеса. 2019. 542 с.
14. Юсупова Т.С. Функционально-стилистические и прагматические характеристики англоязычного военного дискурса: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Самара, 2010. 190 с.
15. Яремко Я. Сучасна політична термінологія: на перетині когніції та комунікації: монографія. Дрогобич: Посвіт, 2015. 436 с.

REFERENCES

1. Arutyunova N.D. Diskurs. Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar [Discourse. Linguistic Encyclopedic Dictionary]. M.: Sov. encyclopedia, 1990 a. pp. 136 – 137 [in Russian].
2. Zagnitko A.P. Osnovy dyskursolohii: naukovy-navchalne vydannia [Foundations of discourse: scientific and scientific vision]. Donetsk, 2008. 194 p [in Ukrainian].
3. Ilchenko O.M. Etyketyzatsiia anhlo-amerykanskooho naukovoho dyskursu [Etiketization of the Anglo-American scientific discourse]:. dis. ... Dr. philol. sciences: 10.02.04. Kiev, 2002. 37 p [in Ukrainian].
4. Karasik V.I. Diskursivnaya personologiya [Discourse personology]. Language, communication and social environment. Voronezh: Voronezh State University, 2007. Issue. 7, pp. 78 – 86 [in Russian].
5. Karasik V.I. O kategoriyah diskursa [On the categories of discourse]. Language personality: sociolinguistic and emotive aspects. Volgograd: Change, 1998. pp. 185 – 196 [in Russian].
6. Karasik V.I. O tipah diskursa [On the types of discourse]. Linguistic personality: institutional and personal discourse. Volgograd: Change, 2000. pp. 5 – 20 [in Russian].
7. Karasik V.I. Yazykovaya lichnost: aspekty izucheniya [Language personality: aspects of the study]. II International scientific conf. "Language and Culture". M., 2003. pp. 362–363 [in Russian].
8. Karasik V.I. Yazykovoy krug: lichnost, kontseptyi, diskurs: monografiya [Language circle: personality, concepts, discourse: monograph]. Volgograd: Change, 2002. 477 p [in Russian].
9. Kashkin V.B. Diskurs [Discourse]: textbook. Voronezh: Voronezh State University Publishing House, 2004. 76 p [in Russian].
10. Pocheptsov G.G. Teoriia komunikatsii [Theory of communal services]. K.: Vidavnichy Center "Kiev University", 1999. 308 p [in Russian].
11. Sakharova O.V. Vstup do lnhvistychnoi henolohii [Introduction to linguistic genology]: textbook. K.: Osvida Ukrainy, 2012. 248 p [in Ukrainian].
12. Skripak I.A. Yazykovoe vyirazhenie ekspressivnosti kak sposoba rechevogo vozdeystviya v sovremennom nauchnom diskurse: na materiale statey lingvisticheskogo profilya na russkom i angliyskom yazykakh [Linguistic expression of expressiveness as a way of speech influence in modern scientific discourse: on the material of articles of the linguistic profile in Russian and English]: diss. ... Cand. philol. Sciences: 10.02.19. Stavropol, 2008. 199 p [in Russian].
13. Romanchenko A.P. Elitarnaya movna osobystist u prostori naukovoho dyskursu: komunikatyvni aspekty: monohrafiia [Elitarnaya movna specialty in the vastness of scientific discourse: communal aspects: monograph]. Odessa. 2019. 542 p [in Ukrainian].
14. Yusupova T.S. Funktsionalno-stilisticheskie i pragmaticheskie harakteristiki angloyazyichnogo voennogo diskursa [Functional-stylistic and pragmatic characteristics of the English-language military discourse]: diss. ... Cand. philol. Sciences: 10.02.04. Samara, 2010. 190 p [in Russian].
15. Yaremko Y. Suchasna politychna terminolohiia: na peretyni kohnitsii ta komunikatsii : monohrafiia [Chasasna Political Terminology: on the Retinue of Cognition and Communities: monograph]. Drogobich: Posvit, 2015. 436 p [in Ukrainian].